Η ταυτότητα της Θεσσαλονίκης
μέσα από το έργο του Γιώργου Ιωάννου

Κατερίνα Κόσσυβα

Το έργο του Ιωάννου αποτελεί μια από τις πληρέστερες εκφράσεις του «πολιτιστικού προσώπου» της Θεσσαλονίκης. Ο συγγραφέας γεννήθηκε και έζησε το μεγαλύτερο μέρος της ζωής του στη Θεσσαλονίκη. Έζησε από κοντά την προσπάθεια αυτής της πόλης ν' αποχτήσει ένα «πρόσωπο» μια «ταυτότητα». Σ' αυτή την προσπάθεια συνέβαλε κι αυτός με το έργο του. Με την αυξημένη ευαισθησία του είδε και έπλασε τη νέα μορφή της Θεσσαλονίκης και της την πρόσφερε ως μία χειρονομία αγάπης. Η Θεσσαλονίκη, μετά το 1912, οπότε ενσωματώθηκε στο ελληνικό κράτος, ήταν μια πόλη με ποικιλία εθνοτήτων και διαφορετικούς πολιτισμούς. Ο ερχομός των προσφύγων μετά τη μικρασιατική καταστροφή θα οδηγήσει την πόλη σ' ένα διαφορετικό προσανατολισμό.

Αυτό είναι το σκηνικό της πόλης την εποχή που γεννήθηκε ο συγγραφέας. Η πόλη, με τη διαμεσολάβηση του λογοτεχνικού του έργου, αποχτά αυτό που ονομάζει ο Lucien Goldman «πολιτιστική αυτοσυνειδησία». Κατάφερε να δει πίσω από τις αντιφάσεις της τον κοσμοθεωρητικό προσανατολισμό της (vision du monde), που της εξασφάλιζε την ενότητα και αποτέλεσε βασικό παράγοντα στη διαμόρφωση του προσώπου της. Ενώ ξεκίνησε περιγράφοντας μια όψη της πόλης, αυτή του δικού του κόσμου, του προσφυγικού, τον συνεπήρε η μαγεία της, ανακάλυψε τη γοητεία της στο ιστορικό παρελθόν και τις μνήμες της και κατάφερε ν' αποδώσει την εικόνα του προσώπου αυτής της πόλης μ' ένα τρόπο μοναδικό.

Η πόλη είναι παρούσα στα έργα του. Οι δρόμοι, οι πλατείες, τα σπίτια, οι εκκλησίες της αποκτούν τη δική τους φωνή και μας μιλούν για τη ζωή και την ιστορία τους μ' ένα τρόπο ποιητικό. Το κύριο έργο του Ιωάννου είναι πεζογραφία, αλλά με έντονα ποιητικά στοιχεία. Η λογοτεχνία του Ιωάννου είναι βιωματική, ο τόνος της γραφής του εξομολογητικός. Οι περιγραφές του χαρακτηρίζονται από μια έντονη εσωτερικότητα και ποιητική διάθεση, που απέχει πολύ από την ηθογραφική αποτύπωση της πραγματικότητας. Οι εικόνες του είναι ποιητικές, γιατί βρίσκεται με το σώμα και την ψυχή μέσα σ' αυτές. « Αν το ομιλούν υποκείμενο» λέει ο Bachelard «δεν παραδοθεί χωρίς επιφυλάξεις σ' αυτές, δεν μπαίνει στον ποιητικό χώρο της εικόνας».[1] «Όταν αγαπάς κάπου και είσαι σαν αφιερωμένος, νιώθεις τα πράγματα βαθύτερα.», λέει ο συγγραφέας μιλώντας για την αγάπη του για τη Θεσσαλονίκη.[2]

Η «πραγματικότητα» της πόλης, το «πρόσωπό» της χτίζονται όχι μόνο με στοιχεία της ορατής πραγματικότητας, αλλά με μυστικά στοιχεία που συνιστούν τη μυθολογία της, αυτά που έρχονται από το παρελθόν και σφραγίζουν το παρόν και το μέλλον της. Ανακαλύπτει τη μαγεία που κρύβεται στους τόπους που έζησε και λάτρεψε, αυτή που μεταγγίζεται στο κορμί του άλλου και τον σημαδεύει σ' όλη του τη ζωή.

> «Πρέπει για πολλούς το Σέιχ- Σου να έγινε το ερωτικό Θαβώρ, όπου το άκτιστο φως που εκπορεύεται από το περιπόθητο κορμί του άλλου, τους διαπέρασε για μια στιγμή, κι από τότε ως τα γηρατειά τους δεν κατόρθωσαν να ηρεμήσουν…».[3]

---

[1] Gaston Bachelard, *Η Ποιητική του χώρου*, ελληνική μετάφραση Ελένη Βέλτσου - Ιωάννα Χατζηνικολή, Εκδόσεις Χατζηνικολή, 1982, σ. 17.
[2] Γιώργος Ιωάννου, *Η Πρωτεύουσα των Προσφύγων*, «Κέδρος» 11η έκδοση 2007, σ. 96.
[3] Σέιχ-Σου, *Το δικό μας αίμα* « Κέδρος» 1980, 16η έκδοση, σ. 153.

Γι αυτό πονάει όταν το Σέιχ- Σου, « το ξανθωπό βουνό» των παιδικών του χρόνων, «ως δρακοβούνι είναι πια γνωστό στο πανελλήνιο». Ελπίζει πως «θα επανέλθουν τα πράγματα, θα διαλυθεί η πλεκτάνη» και «θ' αλλάξει ο φωτισμός, ο προσανατολισμός».[4]

Αναφερόμενος στο σκοπό της λογοτεχνικής ανάπλασης του προσώπου της Θεσσαλονίκης λέει:

> «Ήθελα να μιλήσω κατευθείαν για τη Θεσσαλονίκη, ήθελα να διασώσω…, να δώσω την εικόνα της Θεσσαλονίκης όπως την κράτησα εγώ από μικρό παιδί, την εικόνα των ανθρώπων, τις σχέσεις, αυτά δηλαδή που δεν διασώζονται σε καμιά εφημερίδα και σε κανένα ιστορικό βιβλίο ή έγγραφο ποτέ…».[5]

Προσπαθούσε να επισημάνει «τη διαφορετική σύνδεση και σηματοδότηση των καταστάσεων στις ψυχές των βορειότερων Ελλήνων» κι έτσι ανακάλυψε τον ψυχισμό της αγαπημένης του πόλης.

Η ταυτότητα της πόλης, ιδωμένης μέσα από την οπτική του Γιώργου Ιωάννου, προϋποθέτει κάποιες ψυχικές διαμεσολαβήσεις με βάση τις οποίες διαμορφώθηκαν οι πεποιθήσεις του για τη φύση του Εαυτού του, του Άλλου, και της Κοινωνίας.

Τα ερωτήματα που τίθενται αναφέρονται α) στον τρόπο με τον οποίο ο συγγραφέας εκλαμβάνει την πραγματικότητα β) στον τρόπο με τον οποίο συνθέτει και αναπαριστά τα σημαίνοντα στοιχεία της πραγματικότητας συμβάλλοντας στη δημιουργία μιας κοινωνικο-πολιτισμικής ταυτότητας της γενέτειράς του, της Θεσσαλονίκης.

Πριν προχωρήσω, θα ήθελα να αναφέρω επιγραμματικά κάποιες βασικές θέσεις της Εγω-Οικολογίας, που αποτελούν τη θεωρητική βάση της μελέτης μου, καθώς και μερικά χαρακτηριστικά δείγματα από το έργο του Ιωάννου, που αναδεικνύουν τις εμφανείς αναλογίες αυτών των θέσεων.

1. Η Εγω- Οικολογία ξεπερνάει τις παραδοσιακές διακρίσεις μεταξύ ατομικής και κοινωνικής ταυτότητας. Θεωρεί τον Άλλο, κι όχι μόνο τον Εαυτό, ως ουσιαστικό στοιχείο της ατομικής ταυτότητας. «Η έννοια της ταυτότητας αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της έννοιας της ένταξης, δηλ. της έννοιας του **«ανήκειν»** σε μια συγκεκριμένη ομάδα».[6] Οι σχέσεις του ατόμου με την ομάδα δεν είναι απαραίτητα σχέσεις ταύτισης. Μπορεί να είναι σχέσεις θετικής ή αρνητικής διαφοροποίησης, υποστήριξης, αντίθεσης ή απειλής .

Ο Ιωάννου σε μια συνομιλία του με τον Γιάννη Εμίρη, αναφέρεται στην ταύτιση του Εγώ με τα πρόσωπα και τους χώρους όπου ζει:

> «Θαρρώ ότι οι μυστικιστικές βιώσεις, είτε με τόπους είτε με πρόσωπα, τις παραδόσεις και τις θρησκείες, μεταφέρουν πάνω στον ίδιο τον άνθρωπο που τα ζει, τα σημεία τους πάνω του, κι αρχίζει να **ταυτίζεται** και να τα βλέπει πάνω του…».[7]

---

[4] Σέιχ- Σου, *Το δικό μας αίμα*, ό.π., σ. 155.

[5] περ. Εντευκτήριο, Θεσσαλονίκη, τχ 2, Φεβρουάριος 1982, σσ. 33-39.

[6] Marisa Zavalloni & Christiane Louis-Guérin, *Κοινωνική ταυτότητα και συνείδηση, Εισαγωγή στην εγω- οικολογία* «ελληνικά γράμματα» 1996, σ. 23.

[7] Απρίλιος 1985 περ. *Πολιορκία*, αναδημοσίευση στο *Ο λόγος είναι μεγάλη ανάγκη ψυχής*, «Κέδρος» 1996, σ. 360.

Ένα απόσπασμα από την «Πρωτεύουσα των προσφύγων» δείχνει ολοφάνερα αυτή τη σχέση ταύτισης και την αφομοίωση της ατομικής ταυτότητας από τη συλλογική:

> «..Διάβαζες κάθε ημέρα κι από ένα εδάφιο της Γραφής και πίστευες πως εκείνα όλα ήταν γραμμένα **για σας-για σένα, τους άλλους, και την πόλη σας-** που ήταν, βέβαια, το σύμπαν, και θα ξαναγίνει κάποτε το σύμπαν, ο χώρος δηλαδή όπου θα ενωθείς με τα στοιχεία και θα χάσεις κι εσύ **την ταυτότητά σου**…»[8]

2. Η κοινωνική πραγματικότητα**,** σύμφωνα με την εγω-οικολογία, «δεν εκλαμβάνεται ως κάτι συγκεκριμένο, αλλά ως δόμηση που μπορεί να αποκτήσει έννοια μόνο μέσα **στο χώρο του φαντασιακού**».[9] Στην παραδοσιακή προσέγγιση το κοινωνικό περιβάλλον ή η κοινωνία τοποθετούνται στο εξωτερικό περιβάλλον του ατόμου. Αντίθετα η εγω-οικολογία θεωρεί πως η κοινωνική πραγματικότητα υπάρχει στον ψυχικό κόσμο του ατόμου.

Ο Ιωάννου, σε μια συνομιλία του με την Ε. Καλτετζιώτη, αναφέρεται στην πραγματικότητα που υπάρχει μέσα του και, όπως λέει, είναι ασύμβατη με τη λογική:

> «Εγώ δεν πιστεύω ότι χάθηκε η παλιά Θεσσαλονίκη. Δηλαδή η λογική μου λέει ότι έχει χαθεί, αλλά μέσα μου έχω την πίστη ότι κάποια στιγμή θα εμφανιστεί εκείνη η παλιά μορφή της πόλεως και οι παλιότεροι τύποι των ανθρώπων. Αυτό το αίσθημα το έχω κυρίως όταν κοιτάζω την Αγίου Δημητρίου, η οποία ώρες ώρες μου φαίνεται ότι είναι ένας δρόμος πάρα πολύ κοινός… Αλλά πάλι μέσα μου ξεπροβάλλει η παλιά μορφή του πλακόστρωτου δρόμου και η ψευδαίσθηση αυτή μου δίνει παρηγοριά…».[10]

3.«Η κοινωνική σκέψη, σύμφωνα με την εγω -οικολογία, δεν είναι δυνατόν να περιοριστεί μόνο στη δημιουργία μιας νοητικής εικόνας, αντιγράφου του κόσμου που μας περιβάλλει». «Η ιδιομορφία του κοινωνικού σκέπτεσθαι», σύμφωνα με τις ερευνήτριες της εγω-οικολογίας Marisa Zavalloni και Christiane Louis-Guérin, συνίσταται στο ότι «τόσο η **εικόνα** όσο και το **συναίσθημα** εμφανίζονται ως στοιχεία απαραίτητα στη διαδικασία διαμόρφωσης των ιδεών».[11]

> «Το σπίτι που μένατε βρισκόταν πίσω από την Αχειροποίητο σ' ένα στενό, που λεγόταν οδός Κοζάνης. Επρόκειτο για το πιο τερπνό «αδιέξοδο», που έχεις κλειστεί στη ζωή σου… Τώρα, συχνά, όταν μετά από βροχή τρέχεις στον ύπνο σου στο σπίτι της οδού Κοζάνης, στο οποίο δεν μπορείς να πας αλλιώς, γιατί ούτε αυτό, ούτε καν ο δρόμος υπάρχει- «Κασταλλίας» τον επονόμασαν οι γελοίοι!- σιγοψιθυρίζεις το ακριτικό τραγούδι, που έμαθες αργότερα:
> *Εψές αργά ψιχάλιζε κι ο Γιάννης ετραγούδα.*
> *Του πήρε ο αέρας τη φωνή στου Δράκοντα την πόρτα…*
> Και λέγοντας αυτά φτάνεις στο σπίτι σας, ενώ βροντολογάει το πορφυρό Βυζάντιο πάνω απ' τη Σαλονίκη...».[12]

Όσον αφορά τον τρόπο απόδοσης της πραγματικότητας ο Ιωάννου θεωρεί πως μόνο με το συναίσθημα μπορεί να γίνει αυτό :

---

[8] Η Πρωτεύουσα των Προσφύγων, ό.π., σ. 112.
[9] Marisa Zavalloni & Christiane Louis- Guérin, ό.π., σ. 21-22.
[10] συνέντευξη στο περιοδικό *Πάνθεον,* 25 Μαρτίου 1985, αναδημοσίευση στον τόμο *Ο λόγος είναι μεγάλη ανάγκη της ψυχής*, «Κέδρος» 1996, σ. 322.
[11] Marisa Zavalloni & Christiane Louis Guérin, ό.π., σ. 22.
[12] Η πρωτεύουσα των προσφύγων ό.π., σ. 57.

«Φτάνει αυτά για τα οποία μιλάς, να τα έχεις κάποτε πει, να σ' έχουν απασχολήσει, να 'χουν κοντέψει να σε τρελάνουν, να είναι πράγματα για τα οποία ζεσταίνεται η καρδιά σου όταν τα σκέφτεσαι….».[13]
«Αισθάνομαι... έναν μυστικισμό, … νιώθω δικά μου όλα αυτά τα πράγματα, αυτά τα χώματα… και διαρκώς λέω στον εαυτό μου, ότι: Είσαι η συνείδηση του λαού σου! Είσαι η συνείδηση του Έθνους! Είσαι η συνείδηση της Θεσσαλονίκης!… και αυτό το πράγμα… δεν είναι μόνο διανοητικό, είναι και ερωτικό!..».[14]

4.Το ψυχολογικό «καταστάλαγμα» των βιωμάτων, των εμπειριών και των εικόνων, που είναι αποθηκευμένες στη μνήμη, αποτελούν σύμφωνα με την εγω-οικολογία το περιεχόμενο της **σκέψης βάθους**. Από τη σκέψη βάθους πηγάζουν οι σκέψεις, οι αναπαραστάσεις, τα συναισθήματα, οι εικόνες και οι βιωματικές μνήμες. Η αναπαραστατική λειτουργία**,** αποτελεί «επανακωδικοποίηση της πραγματικότητας» που βρίσκεται σε λανθάνουσα μορφή στο προσυνειδητό μέρος της προσωπικότητας.

Αυτή τη σκέψη βάθους ο συγγραφέας στο *Εν τοις εγκάτοις μου* την αποδίδει με την ποιητική έκφραση **«σκοτεινή ζύμη»** και «**σκοτεινές αποθήκες**» και θεωρεί πως ο συγγραφέας μέσα απ' αυτό το «καζάνι» αντλεί το υλικό του:

«Όταν καμιά φορά συνάγονται επί τω αυτώ πλούσιες ανθρώπινες αποθήκες και δοθεί η κατάλληλη ώρα βγάζουν και βγάζουν και τελειωμό δεν έχουν…».[15]

Σε μια συνέντευξή του για την εφημερίδα *Ελευθεροτυπία*, ο συγγραφέας λέει:

«Σημασία έχει ο κόσμος των λέξεων, ο κόσμος του συγγραφέα που ανακαλείται και ξετρυπώνεται μέσα από το βάθος της ψυχής του μ' αυτό ή εκείνο το θέμα, άσχετα αν το θέμα είναι αυτοβιογραφικό ή όχι…».[16]

Ας δούμε τώρα πώς συναρθρώνονται οι αναπαραστάσεις του Εαυτού και του Άλλου στην απόδοση της κοινωνικής πραγματικότητας στο έργο του Ιωάννου.

«Οι παιδικές και οι εφηβικές εικόνες του συγγραφέα», λέει η Έλενα Χουζούρη, «προέρχονται βασικά από εκείνη την πόλη, της οποίας η πολεοδομική διάταξη ευνοούσε την ύπαρξη της γειτονιάς και των σχέσεων που αναπτύσσονται σ' αυτή. Ευνοούσε ακόμη τη μετάδοση από τις προηγούμενες γενιές στις επόμενες θρύλων, παραδόσεων και συμπεριφορών, καθώς και ενός πνεύματος αντίστασης στα καινούρια ήθη και έθιμα».[17]

Τόσο τα ατομικά του βιώματα του Γ. Ιωάννου, όσο και οι αναμνήσεις, οι εικόνες και τα συναισθήματά του, τα φιλτραρισμένα και αποθηκευμένα στη «σκέψη βάθους», συνδέονται με την ιστορία και τη συλλογική εμπειρία της κοινωνικής ομάδας στην οποία ανήκει.

«Η μνήμη μου πασπαλισμένη με σκόνη. Από πολύ μικρός βοηθούσα στις δουλειές του σπιτιού. Αυτή τη συνήθεια είχαν φέρει απ' τις πατρίδες τους. Οι άντρες από

---

[13] Συνομιλία με τη Σούλα Αλεξανδροπούλου, εφημ. *Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία*, 24 Σεπτ. 1978, αναδημοσίευση στον τόμο *Ο λόγος είναι μεγάλη ανάγκη ψυχής*, « Κέδρος» 1996, σ. 90.
[14] Συνομιλία με τον Βασίλη Τζανακάρη, περ. *Γιατί,* Σέρρες, τχ 100 και 101, Οκτώβριος 1983, αναδημοσίευση στον τόμο *Ο λόγος είναι μεγάλη ανάγκη ψυχής,* « Κέδρος» 1996, σ. 237.
[15] Σκοτεινές αποθήκες *Καταπακτή,* «Γνώση» 1982, σ. 188.
[16] Συνομιλία με τον Δημήτρη Γκιώνη, εφημ. Ελευθεροτυπία, 8 Ιουνίου 1982, αναδημοσίευση στον τόμο *Ο λόγος είναι μεγάλη ανάγκη της ψυχής,* « Κέδρος» 1996, σ. 164.
[17] Έλενα Χουζούρη, *Η Θεσσαλονίκη του Γιώργου Ιωάννου*, «Πατάκης» 1994, Αθήνα, σ. 32.

παιδιά στη δουλειά, για να συνηθίζουν… Δε νομίζω να άλλαξες από τότε. Στα δώδεκά σου ήσουν όπως ακριβώς τώρα…».[18]

«Μέσα στις κάμαρες αγρυπνούσαν εικόνες παμπάλαιες, κατάμαυρες από βρώμα και καπνιά, με γραψίματα και σημάδια στην πίσω μεριά τους… κουβαλημένες με θυσίες φοβερές, εγκαταλείψεις πολύτιμων πραγμάτων, από τις πατρίδες. Έλεγαν ιστορίες και γι αυτές ...».[19]

Εδώ λοιπόν διαμορφώνεται η πρώτη μορφή ατομικής ταυτότητας του συγγραφέα. Η συνύπαρξή του με τον κόσμο της προσφυγιάς τον κάνει να αισθάνεται μέρος αυτής της κοινότητας, αυτού του κόσμου. Αφομοιώνει τρόπους και συμπεριφορές της συλλογικής ταυτότητας με την οποία ταυτίζεται. Οι σχέσεις, που αναπτύσσει το παιδί και ο έφηβος Ιωάννου με τη γενέθλια πόλη του, είναι σχέσεις οικειότητας και ασφάλειας και αποθηκεύονται γερά και βαθιά στη μνήμη. Η ένταξή του στην ομάδα ενδυναμώνει τα χαρακτηριστικά του Εαυτού, καλλιεργεί ένα έντονο αίσθημα «επικοινωνίας», που τον οδηγεί στη συναισθηματική του προσήλωση σ' αυτή. Οι εικόνες της πόλης αυτής της εποχής προέρχονται απ' αυτόν τον κόσμο:

«Πιο πέρα, σ' ένα οίκημα φαρδύ και ψηλοτάβανο, λειτουργούσε μια παραμυθένια, για τα μάτια μας, βιοτεχνία χαλιών, όπου πηγαινοέρχονταν από το πρωί ως τη νύχτα, μπροστά σε αργαλειούς ορθόστητους, πολλές προσφυγίνες, αρχοντογυναίκες Μικρασιάτισσες, κι όλο το διάστημα που η πλατεία στρωνόταν, έβλεπες πάνω στους σωρούς της νεόκοπης ευωδιαστής τσακμακόπετρας τεράστιους ανατολίτικους τάπητες με σχέδια και χρώματα μαγικά, να πάλλονται, θαρρείς, στον ήλιο και τον αέρα, παίρνοντας ψυχές και μάτια…».[20]

«Μέσα σ' αυτά τα πανομοιότυπα χαμηλά σπιτάκια άρχισε σε λίγο να δημιουργείται η νέα μακεδονική γενιά, «λέοντες στη μορφή και θεοί στην καρδία», που οι σημερινοί απόγονοί της τόση εκτίμηση απολαμβάνουν παντού, ακόμα και στις κλίνες του κλεινού πλην μαραγκιασμένου άστεος…».[21]

Οι σχέσεις του αυτές αρχίζουν να μεταβάλλονται μετά το τέλος της εφηβείας. Το ερωτικό στοιχείο εισχωρεί στη ζωή του και τη διαφοροποιεί σταδιακά. Η ερωτική του ετερότητα τον απομακρύνει από τον οικείο μέχρι τότε κόσμο της οικογένειας και της γειτονιάς και οδηγεί τα βήματά του σε άλλους χώρους, όπου συγχρωτίζεται με άτομα ενός άλλου κόσμου. Η αποξένωση από τους δικούς του δεν θα πάρει μορφή σύγκρουσης. Θα παραμείνει συμπιεσμένη μέσα του και θα επηρεάσει την ψυχολογία του.

«Όταν ήσουν νεαρός και ακόμα αζύμωτος, υπόφερνες βαριά, πνιγόσουν άσχημα…Ένιωθες να είσαι στρώματα στρώματα και να ασφυκτιάς… Οι αρχές όμως που είχες λάβει από τους άλλους, τους βαθιά θρησκευόμενους εκείνους ανθρώπους, όπου από νωρίς είχες μπλέξει, σε κουβάριαζαν εσωτερικά… Πέρασες μια νεότητα διαρκώς περιχυμένη στον ιδρώτα. Βρισκόσουν σχεδόν μόνιμα σε διχασμό. Και συχνά, εξαιτίας του εσωτερικού σου βασανισμού, άλλαζες απόφαση…».[22]

---

[18] *Η πρωτεύουσα των προσφύγων*, ό.π., σ. 35.
[19] «Εις τόπον λεγόμενον λιθόστρωτον », *Το δικό μας αίμα*, «Κέδρος» 16η έκδοση 1980, σ. 33.
[20] «Εις Τόπον Λεγόμενον Λιθόστρωτον», ό.π., σ. 17.
[21] «Η Παρέλαση των Προσφύγων», *Το δικό μας αίμα,* ό.π., σ. 80.
[22] «Εν τοις εγκάτοις μου», *Καταπακτή*, «Γνώση» 1982, σσ. 123-24.

Η προσπάθεια αυτοπροσδιορισμού του θα συναντήσει εμπόδια και θα αντιμετωπισθεί με εχθρότητα και καταπιεστικούς περιορισμούς από τους δικούς του. Ο χώρος του σπιτιού του τον κάνει να ασφυκτιά γι αυτό και οι ατέλειωτες περιπλανήσεις στους δρόμους της πόλης ή η καταφυγή του στα λαϊκά σινεμά. Η ισορροπία ανάμεσα στο οικείο και το αλλότριο διαταράσσεται μέσα του. Γι αυτό και στα ποιήματα που γράφει αυτή την περίοδο η λέξη «φόβος» επανέρχεται με μεγάλη συχνότητα. Ανακαλύπτει τώρα άλλες όψεις της πόλης. Αποθησαυρίζει εικόνες από διάφορους χώρους της πόλης, «παλιοκαφενεία» και «τεκέδες», σκοτεινά και επικίνδυνα σημεία «πίσω από μάντρες με παλιοσίδερα» σε λαϊκές γειτονιές, που συνδέονται με τη βίωση, κυρίως, προσωπικών ερωτικών καταστάσεων με έντονη συναισθηματική απήχηση.

Η επαφή του με τους Άλλους (άτομα ή ομάδες) θα διευρύνει τη συνομιλία του με την κοινωνία, θα εμπλουτίσει τις εμπειρίες του από την πόλη και θα αποκαταστήσει σχέσεις οικειότητας μαζί της.

> «Εκεί που βρίσκονται τώρα τα νεκροταφεία, πήγαινες τις νύχτες για έρωτες. Πήγαινες με τα πρόσωπά σου, που σε ακολουθούσαν και στις απόμακρες ερημιές, γιατί σε ήθελαν. Ήταν άγρια τα τοπία του νεανικού σου έρωτα…».[23]

Οι περιπλανήσεις του στην πόλη, η βίωση κάθε είδους εμπειριών θα διαπλάσσουν μια νέα ταυτότητα με συγκεχυμένα χαρακτηριστικά και έντονες αντιθέσεις και διαφοροποιήσεις ανάμεσα στον Εαυτό του και τους Άλλους. Το αίσθημα της αποξένωσης από την αρχική ομάδα ένταξης είναι κυρίαρχο και του δημιουργεί αισθήματα ανασφάλειας. Η ταυτότητα αυτή αποτυπώνεται στην πρώτη του συλλογή διηγημάτων *Για ένα φιλότιμο*(1964). Ο Αλ. Κοτζιάς σχολιάζοντάς τα θα μιλήσει για «έναν ευαίσθητο, αλλά απρόσωπο δέκτη, που παραδέρνει απροσανατόλιστος, ανικανοποίητος, νευρασθενής…». [24] Ούτε η ένταξή του στα κατηχητικά θα του προσφέρει την κοινωνικότητα που επιζητούσε.

«Κάποιοι έφηβοι», λέει ο καθηγητής κοινωνιολογίας Ρίτσαρντ Σένετ, «έχουν τη δύναμη να κρύβουν τους εαυτούς τους και αφήνουν μια ποικιλία επώδυνων, συγχυσμένων εμπειριών να εισχωρούν στη ζωή τους, προτού να κάνουν ενέργειες που θα τους επιβεβαιώσουν μια ταυτότητα».[25]

Αυτή την επώδυνη συγκρότηση του «δικού του κόσμου» περιγράφει ο συγγραφέας στο «εκ βαθέων» κείμενο που θα γράψει αργότερα:

> « Εσύ όμως έβραζες ολόκληρος και κάθε τόσο ξεχείλιζαν οι αντιδράσεις και ζεματούσαν γύρω σου. Όμως οι αντιδράσεις σου αυτές οι ζεματιστικές και από την πίεση ξεπεταγμένες, ολοένα και πληθαίναν. Ολοένα και συγκροτούσαν έναν κόσμο δικό σου».[26]
>
> Προσθέτει όμως:
>
> «Όσο πιο παιδεμένο το σώμα μας, τόσο πιο μεγάλη η αποθήκη που διαθέτει».[27]

Η αποξένωση από τους δικούς του, του δημιουργεί προβλήματα στη σχέση του με την πόλη που θα γεφυρωθούν πολύ αργότερα. Πολλές φορές όταν έρχεται από το Γιδά, όπου δούλευε ως καθηγητής, δεν πηγαίνει στο πατρικό του σπίτι, αλλά

---

[23] «Και ιδού νεφέλη λευκή», *Η πρωτεύουσα των προσφύγων*, «Κέδρος» 11η έκδοση 2007, σ. 111.
[24] Αλέξανδρος Κοτζιάς: *«Μεταπολεμικοί πεζογράφοι-κριτικά κείμενα»,* Αθήνα, «Κέδρος» 1982.
[25] Ρίτσαρντ Σένετ *Οι χρήσεις της αταξίας, Προσωπική ταυτότητα και ζωή της πόλης*, ελληνική μετάφραση Γιάννης Καραπατάς, 2η έκδοση 2004 «Τροπή», σ. 57.
[26] Εν τοις εγκάτοις μου, *Καταπακτή*, «Γνώση» 1982, σ. 124.
[27] Σκοτεινές αποθήκες», *Καταπακτή,* ό.π., σ. 188.

προτιμά να διανυκτερεύει σε λαϊκά ξενοδοχεία. Τριγυρνά στην πλατεία Βαρδαρίου και στη γύρω περιοχή.

> « Ο συνδυασμός Θεσσαλονίκης και δικών σου εσένα ποτέ δεν σε σήκωσε. Αγαπάς τη Θεσσαλονίκη, αγαπάς τους δικούς σου αλλά δεν σου αρέσει να συνυπάρχουν…».[28]

Στα χρόνια της Κατοχής και του Εμφυλίου το σκηνικό της πόλης διαφοροποιείται και παράλληλα διαφοροποιείται και η ψυχική του ιδιοσυστασία. Δε συμμετέχει ενεργά στα γεγονότα που εκτυλίσσονται στην πόλη του. Η βίωσή τους, όμως έχει έναν έντονο συναισθηματισμό που φαίνεται χαρακτηριστικά στις περιγραφές του:

> «Πάντως σε μερικές μέρες συνέβη κάτι το αναπάντεχο. Μαζί με τους μυστικούς δικούς μας, μπλοκάρισαν οι Γερμανοί από τα χαράματα την πλατεία Δικαστηρίων… Μάζεψαν έτσι χιλιάδες άντρες… Τους κατέγραψαν, τους δέσμευσαν και τους έκλεισαν σ' ένα σχολείο, εκεί στην Αγίας Σοφίας, από το Πειραματικό απέναντι. Διψασμένους και νηστικούς. Και ολότελα παραζαλισμένους. Φώναζαν σαν πουλιά από τα παράθυρα, ρίχναν χαρτάκια με μηνύματα Τα καημένα τα παιδιά, παρά το ανεπάντεχο που τους βρήκε, διατηρούσαν αρκετό κουράγιο και κέφι. Ακόμη και χαμόγελο…».[29]

Η ρήξη του με τον κόσμο των κατηχητικών στο τέλος του Εμφυλίου θα τον βοηθήσει να δει τα πράγματα καθαρά και θα ενισχύσει τη ρεαλιστική θέαση της πραγματικότητας. Οι ρήξεις μέσα του έχουν ένα θετικό αποτέλεσμα, όσον αφορά τον αυτοπροσδιορισμό του και την ενίσχυση της ατομικής του ταυτότητας. Οι σχέσεις Εαυτού και Άλλου επαναπροσδιορίζονται.

> «…Αντιμετώπισα τρομακτικό αποκλεισμό γιατί όλοι οι φίλοι μου ήταν εκεί μέσα βέβαια… και έτσι νέο παιδί, στα δεκαεννιά μου, αντιμετώπιζα μια φοβερή μοναξιά....».[30]

Αυτή είναι και η αρχή της ενηλικίωσής του. Η φυγή του στην Αθήνα αργότερα θα συμβάλει στην απελευθέρωσή του και θα επιδράσει και στη λογοτεχνική του έκφραση. Η Αθήνα ήταν «η πόλη της ελευθερίας και των αποενοχοποιημένων ερωτικών αναζητήσεων και περιπλανήσεων».[31]

Ο Ρίτσαρντ Σένετ θεωρεί πως μόνο «στη δομή μιας μεγάλης πόλης οι άνθρωποι μπορούν να έχουν τη δυνατότητα να ξεφύγουν απ' αυτό το τέλμα (εννοεί τη στέρηση της ελευθερίας), διότι μονάχα με την οικοδόμηση εσκεμμένα ποικίλων πόλεων μπορεί η κοινωνία να παράσχει στους ανθρώπους την εμπειρία ρήξης, περνώντας έτσι από την αυτοϋποδούλωση στην ελευθερία της ενηλικίωσης».[32]

Όταν θα βρει τη δύναμη να χειραφετηθεί και να αποτινάξει τις ενοχές που τον βάραιναν και τον συνόδευαν σ' όλη την εφηβική και νεανική του ηλικία, τότε το καταστάλαγμα των εμπειριών θα φιλτραριστεί και η γραφή του θα συμπεριλάβει ό,τι μέχρι τότε κρατούσε αποθηκευμένο με τρόπο ακαθόριστο και συγκεχυμένο μέσα του.

---

[28] «Εις Εαυτόν» *Η Πρωτεύουσα των προσφύγων*, ό.π., σ. 215.
[29] «Το δικό μας αίμα», *στο ομότιτλο βιβλίο,* «Κέδρος», 16η έκδοση, 1980, σσ. 91-2
[30] Συνομιλία με το Βασίλη Τζανακάρη περ. *Γιατί*, Σέρρες, τχ. 100 και 101, Οκτώβριος 1983, αναδημοσίευση στο *Ο λόγος είναι μεγάλη ανάγκη της ψυχής,* «Κέδρος» 1996, σσ. 230-31.
[31] Έλενα Χουζούρη *Η Θεσσαλονίκη του Γιώργου Ιωάννου,* « Πατάκης» 1995, σ. 36.
[32] Ρίτσαρντ Σένετ, ό.π., σ. 20.

«Ευτυχώς, εκείνη η αποκορύφωση του κακού ήταν και το σπάσιμο του σπειριού. Αποενοχοποιήθηκες. Και ας προσεχτεί το ρήμα. Τώρα πια δεν τους είχες ανάγκη. Και μολονότι δεν τους είπες τίποτε, θαρρείς και το κατάλαβαν, και άλλαξαν στάση όλοι…».[33]

«Τώρα αισθάνεσαι μέσα σου γαλήνη ανείπωτη… αποφασίζεις πια κατά τον εαυτό σου, κατά τη σκοτεινή αυτή ζύμη που βρίσκεται εν τοις εγκάτοις σου. Τη ζύμη αυτή που κέρδισες με τη ζωή σου…».[34]

Τώρα η ταυτότητά του συνδέεται με υπαρξιακά χαρακτηριστικά, με πραγματώσεις, με θεμελιώδη σχέδια, που σχετίζονται με την επιβεβαίωση του Εαυτού και καθορίζουν την αντίληψή του για την κοινωνική πραγματικότητα**.** Η λογοτεχνική έκφραση εκτός από ανάγκη ψυχής βιώνεται και ως ιερό χρέος απέναντι σε πρόσωπα και καταστάσεις που θεωρεί πως έχουν σημαίνουσα βαρύτητα για την ιστορία και την ταυτότητα της πόλης. Η κοινωνική του συνείδηση είναι φορτισμένη συναισθηματικά. Ανασύρει από τη μνήμη ό,τι βίωσε έντονα και επέδρασε στον ψυχικό του κόσμο:

«Περπατώντας αργά προς το σπίτι θυμόμουνα όλους εκείνους, που είχα δει να χάνονται… «Εδώ!», «να, εδώ!», έλεγα συνεχώς μέσα μου… Τώρα όλα θα πήγαιναν καλά, θα ξεχνούσαμε πρώτα πρώτα. Το τελευταίο αυτό πραγματικά έγινε, μα κομμάτι παραπάνω απ' όσο θα 'πρεπε. Δεν ξεχάσαμε απλώς, τα τσαλαπατήσαμε όλα, και τα πετάξαμε στη μπάντα…».[35]

«Πού είναι οι τόσοι εκτελεσμένοι μας, τα ονόματά τους, τα σημειώματά τους, οι τελευταίες τους στιγμές;… Δεν ξέρουμε σχεδόν τίποτε για το στρατόπεδο Παύλου Μελά, το Γεντί- Κουλέ, που θα έπρεπε να γίνει μουσείο φρίκης, τις εκτελέσεις στο Κόκκινο Σπίτι, τις εκτελέσεις στο Χατζή- Μπαχτσέ, το κάψιμο του Χορτιάτη... Ποιος θα τα καταγράψει αυτά και πότε επιτέλους θα το κάνει; …».[36]

Τώρα αρχίζει η ουσιαστική προσπάθεια σύνθεσης του κόσμου που κουβαλούσε μέσα του. Εδώ θα γράψει τα πιο χαρακτηριστικά του έργα για τη Θεσσαλονίκη: *Η μόνη κληρονομιά* 1974, *Το δικό μας αίμα* 1978, *Η Πρωτεύουσα των προσφύγων* 1984. Όσο κι αν τα έργα του δίνουν την εντύπωση σκόρπιων αναμνήσεων, στην πραγματικότητα αποτελούν «ένα έργο εν προόδω».

«Συμμάζεψα πάλι την παράταιρη κουρελού μου και την έσεισα μπρος στα μάτια σας. Είναι από ράκη που αποθησαυρίζω μέσα μου πιστεύοντας ότι είναι ιδιαιτέρως πολύτιμα και απ' τα οποία βγάζοντας συνθέτω το έργο μου. Τόσο μπορώ, τόσο παρατηρώ, τόσο πάσχω και κάνω…».[37]

Η κυρίαρχη ταυτότητα της πόλης εμφανίζεται σαν ένα **αμάλγαμα** κάποιων σημαινόντων και ειδικών στοιχείων της ταυτότητας των διαφόρων ομάδων**.** Ο Ιωάννου επιλέγει αυτά τα στοιχεία και δημιουργεί μια μεστή εικόνα που περιλαμβάνει κοινωνικές συμπεριφορές αλλά και συμπτυγμένες ανάγκες, επιθυμίες, αξίες και φαντασιώσεις του ίδιου. Συνομιλεί με την ιστορία και τον πολιτισμό της πόλης του και δημιουργεί εικόνες που τις εναποθέτει στον πολιτιστικό της πρόσωπο και στη μελλοντική της προβολή. «Πρόκειται για ανασύσταση της ιστορίας, μαζί με

---

[33] « Εις εαυτόν», *Η πρωτεύουσα των προσφύγων*, ό.π., σ. 216.
[34] «Εν τοις εγκάτοις μου…» *Καταπακτή,* ό.π., σ. 125.
[35] «Η Παρατεταμένη Απελευθέρωση», *Το Δικό μας Αίμα*, ό.π., σσ. 111-12.
[36] «Το Δικό μας Αίμα», στο ομότιτλο βιβλίο, σ. 93-4.
[37] Η Πρωτεύουσα των Προσφύγων, ό.π., σ. 28.

το δικό μου «εγώ», δηλώνει ο συγγραφέας σε μια συνομιλία του με τον Αντώνη Φωστιέρη και το Θανάση Νιάρχο.[38]

Η επανακωδικοποίηση και έκφραση της πραγματικότητας από τον Ιωάννου δεν γίνεται εγκεφαλικά, αλλά συνοδεύεται από μία ψυχική δραστηριοποίηση.

«Πίσω από τα γραπτά του δεν υπάρχει διανοητικός κόπος», λέει η Anna Zimbone. «Δεν ήταν «εγκεφαλικός». Τα αισθήματά του, απεναντίας, είναι παρορμητικά, στο βαθμό που από το έργο του σχηματίζουμε την ιδέα που ο άνθρωπος αυτός είχε για τη ζωή μιαν ιδέα όλο πάθος και συναισθηματικότητα».[39]

«Μετά από ένα μακρύ διάλογο με τον εαυτό του και τη γύρω πραγματικότητα, βάζοντας «διαρκώς τάξη στο χάος» (σύμφωνα με τη διατύπωσή του), είχε σχηματίσει ένα δικό του πλέγμα απόψεων… Είχε την ικανότητα να φτάνει με εμπειρικό τρόπο σε καίριες διακρίσεις. Είχε επίσης τη διορατικότητα να μην ασχολείται με τα πάντα αλλά με ό,τι ήταν οικείο στη δική του αντίληψη και κρίση».[40]

Οι πεποιθήσεις και οι ατομικές του κρίσεις του συγγραφέα, από τη στιγμή που «εγγράφονται» στο πολιτισμικό περιβάλλον της πόλης μέσω των λογοτεχνικών του έργων, γίνονται μέρος του **κοινωνικο-πολιτισμικού περιβάλλοντος** και αποχτούν μια **συλλογική οντότητα.** Έτσι η λογοτεχνική γραφή, με την απεικονιστική της δύναμη, θα αναπαραστήσει την αγαπημένη του πολιτεία, αποδίδοντας όλες τις αποχρώσεις της.

Η Πόλη απέκτησε την ταυτότητά της με τη διαμεσολάβηση του συγγραφέα, ο οποίος βίωσε και απομνημόνευσε την πραγματικότητά της ως συστατικό του Εαυτού του. Τόση έντονη είναι η ταύτιση μαζί της που καταλήγει να είναι σχεδόν σωματική. Στο ανεπανάληπτο για τα λογοτεχνικά δεδομένα κείμενο θα αποδώσει με τρόπο ποιητικό αυτή την ταύτιση:

> «Παρομοιάζω το σώμα μου με την πόλη αυτή – είναι, άλλωστε, η γενέτειρά μου και προς αυτήν πάντοτε κατατείνω. Τόσο τυραννικά διακατέχομαι, ώστε, πράγμα αστείο, ίσως, νιώθω καμιά φορά να χαράζεται η τοπογραφία της απάνω μου, με τα σημάδια της, τα σχήματα και τα χρώματά της… ».[41]

Ο αναγνώστης αναγνωρίζει σ' αυτή την ταυτότητα μια **υποκειμενική επιλογή** από τα στοιχεία που συνθέτουν την πραγματικότητα της πόλης. Η **«σκέψη βάθους»** φαίνεται ως τόπος όπου όχι μόνο συγκροτείται η υποκειμενικότητα ως αναπαράσταση του Εαυτού, του Άλλου και της Κοινωνίας, αλλά όπου εξίσου συγκροτείται **η αίσθηση της πραγματικότητας».**

> «Δεν κάθομαι να γράψω αυτά που θυμάμαι και με τη σειρά που τα θυμάμαι. Είναι η σύνδεση που θα κάνεις, η εσωτερική, και πώς θα μεταγγίσεις το μύθο σου, την ατμόσφαιρα. Μ' ενδιαφέρει ο ψυχισμός των ανθρώπων της εποχής για την οποία μιλάω… Φιλοδοξώ να έρθει η στιγμή να σκαλίζουν τα βιβλία μου και να λένε «αυτό το λέει ο Ιωάννου». Γιατί όταν γράφεις όπως γράφω εγώ, πάρα πολλά δεν βρίσκονται ούτε στις εφημερίδες ούτε στην ιστορία, ούτε πουθενά. Έχουν ξεφύγει. Πιθανώς να ήτανε πλάσματα, όχι ολότελα ανυπόστατα, αλλά πλάσματα της θελήσεώς μου, για να

[38] Περ. *Η Λέξη*, τχ. 39, Νοέμβριος 1984, αναδημοσίευση στον τόμο *Ο λόγος είναι μεγάλη ανάγκη της ψυχής* «Κέδρος» 1996, σ. 274.
[39] Anna Zimbone, *Ρεαλιστική παράσταση και ποιητική ενόραση στην πεζογραφία του Γιώργου Ιωάννου*, εκδ. Γαβριηλίδης, Αθήνα 2008, σ. 71.
[40] Γιώργος Αράγης, *Για τον Γιώργο Ιωάννου*, «Ίνδικτος» Αθήναι 2007, σσ. 69-70.
[41] «Με τα σημάδια της απάνω μου», *Το δικό μας αίμα*, ό.π., σ. 183.

μην πω της φαντασίας μου. Δεν παραποιώ τα πράγματα, αλλά μερικές φορές τα συνθέτω, τα ανασυνθέτω…» .[42]

Η αναζήτηση της ταυτότητας της Θεσσαλονίκης μας παραπέμπει στο πρόβλημα της φύσης της ανθρώπινης υποκειμενικότητας και της σχετικότητας της δόμησης του πραγματικού. Η πραγματικότητα «αποτελεί πάντα πραγματικότητα ενός ατόμου, μιας ομάδας, ενός πολιτισμού».[43]

Η επιλογή «τ**ης σημαίνουσας εικόνας»** από ένα άτομο «εξαρτάται από τις ιδιαίτερες άρρητες αναφορές που χρησιμοποιεί στις σχέσεις του με τον κόσμο… Αυτή η σημαίνουσα εικόνα που προσδιορίζει τη δόμηση της κοινωνικής πραγματικότητας οργανώνεται με βάση στοιχεία προερχόμενα από κάποια προνομιακή ταυτότητα, η οποία εμφανίζεται ως κυρίαρχη σ' όλες τις άλλες» .[44]

Για τον Ιωάννου **το βυζαντινό** και **το προσφυγικό** στοιχείο είναι αυτό που κυριαρχεί και δίνει τον «τόνο» στην ταυτότητα της Θεσσαλονίκης:

> «Η «πολυδέγμων» Θεσσαλονίκη είχε το χρώμα το βυζαντινό της πάντοτε, ξανααπόχτησε όμως αυτό όλες τις ζωντανές του αποχρώσεις, αφότου η πολιτεία πατικώθηκε με προσφυγιά… Η ουσία είναι ότι οι πρόσφυγες, τελικά κυριάρχησαν, δίνοντας τη δική τους μουντή και τεράστια σφραγίδα στην πόλη... ».[45]

Στο τελευταίο πεζογραφικό του έργο δίνει τον τίτλο: ***Η Πρωτεύουσα των Προσφύγων***. Η επιλογή αυτή δείχνει την πεποίθησή του για τον κυρίαρχο ρόλο του προσφυγικού στοιχείου στη διαμόρφωση του προσώπου της πόλης. Στο οπισθόφυλλο διαβάζουμε: « Κάτω από τον τίτλο *Η πρωτεύουσα των προσφύγων* βρίσκεται η πόλη και η κοινωνία της σημερινής Θεσσαλονίκης». Η ταυτοποίηση αυτή θα εγγραφεί πλέον στην ταυτότητα της πόλης και θα αποτελεί δυναμικό στοιχείο του αυτοπροσδιορισμού της.

> «Φέρνω τώρα στο νου μου μια συγκεκριμένη προπολεμική γειτονιά και θυμούμαι, όσο μπορώ, τους ανθρώπους που περιείχε. Οικογένειες από τη Σμύρνη, από την Πέργαμο, από την Πάνορμο… Όλοι τους, όχι μόνο είχαν να διηγηθούν ιστορίες πολλές, δυστυχίας και καταδίωξης, ακόμα και ευτυχίας, αλλά ήταν φορείς πανάρχαιων λαϊκών πολιτισμών και τρόπων ζωής… Εκεί μέσα, πάντως, εκυοφορείτο η σημερινή Θεσσαλονίκη. Η νέα μορφή της, η νοοτροπία της και ο ψυχισμός της...».[46]

Η αναπαράσταση της πραγματικότητας τον οδηγεί στη μυθοποίησή της. Η τάση των ενήλικων για επιστροφή στην περασμένη ιστορία της ζωής τους και η ανάγκη να μοιραστούν ένα «μύθο κοινής ταυτότητας» θεωρείται από το Σένετ ως «υπόλειμμα της ανάγκης για μια συνεκτική ταυτότητα». «Οι άνθρωποι παίρνουν από την εφηβεία και την εισάγουν μέσα στην ενήλικη κοινοτική τους ζωή μια δύναμη μυθοποίησης προκειμένου να αμβλύνουν τη συνειδητή πρόσληψη της «ετερότητας».[47]

Ο Ιωάννου στη συνομιλία του με τη Σούλα Αλεξανδροπούλου παραδέχεται ότι η απώλεια της συλλογικότητας κάνει τον άνθρωπο «έκθετο, ευάλωτο». Το ψυχικό

---

[42] Συνομιλία με τη Βάνα Χαραλαμπίδου, εφημ. *Θεσσαλονίκη*, Θεσσαλονίκη, 24 Σεπτ. 1984, αναδημοσίευση στο *Ο λόγος είναι μεγάλη ανάγκη της ψυχής,* ό.π., σ. 256.
[43] Marisa Zavaloni & Christiane Louis-Guérin ό.π., σ. 22.
[44] Marisa Zavalloni & Christiane Louis- Guérin ό.π., σσ. 174-75.
[45] «Η παρέλαση των προσφύγων» *Το δικό μας αίμα,* ό.π., σσ. 74-5.
[46] *Η Πρωτεύουσα των Προσφύγων* ,ό.π., σ. 39.
[47] Ρίτσαρντ Σένετ ό.π., σ. 58.

κενό που τον συνόδευε στη ζωή του από την απομάκρυνσή του από τους οικείους χώρους και το δικό του κόσμο θα προσπαθήσει να το αναπληρώσει πλάθοντας έναν χώρο οικείο στο χώρο του φαντασιακού, « που δεν είναι τόσο-μολονότι δεν παύει να είναι- το τοπίο της Θεσσαλονίκης στη δεκαετία του ’40, όσο προπάντων ο φανταστικός χώρος και χρόνος της παιδικής ηλικίας του συγγραφέα, όπως τον αναβιώνει στη θύμησή του».[48] Σ’ αυτόν θα εναποθέσει το σώμα του και την ψυχή του για να νοιώσει ξανά την γαλήνη των παιδικών του χρόνων. «Με το να θυμόμαστε “σπίτια” και “κάμαρες”, λέει ο Bachelard, «μαθαίνουμε να “κατοικούμε ” μέσα στον εαυτό μας».[49]

> «Μέσα μου δεν κατοικώ στο σπίτι αυτό που κρατάω με ενοίκιο, αλλά στο σπίτι της γιαγιάς μου, κάπου εκεί πέρα στους Αέρηδες. Κι ούτε γιαγιά μου, ούτε σπίτι υπάρχει πια…».[50]
>
> «Τις νύχτες ξανακάνεις τις παλιές διαδρομές. Περπατάς μόνος. Κανείς δεν μπορεί να σε ακολουθήσει μέσα στο στενοσόκακο της μνήμης σου. Μόνος. Τα ντουβάρια που σώζονται είναι ελάχιστα… Αν μπορούσες θα έστηνες εδώ ένα εικονοστάσιο…».[51]

Πολλοί κριτικοί μίλησαν για εξιδανίκευση της πραγματικότητας. Ο ίδιος το αρνείται:

> «Νομίζουν ίσως πως ωραιοποιείς το παρελθόν. Καλύτερα να το νομίζουν, είσαι πιο ήσυχος έτσι για τις αναμνήσεις σου…».[52]

---

[48] Anna Zimbone, ό.π., σ. 72.
[49] G. Bachelard *Η ποιητική του χώρου*, ό.π., σ. 27.
[50] Η Πρωτεύουσα των Προσφύγων, ό.π., σ. 22.
[51] Η Πρωτεύουσα των Προσφύγων, ό.π., σ. 90.
[52] «Βαθιά εισπνοή» *Καταπακτή*, ό.π., σ. 185.